

Wadanniyada

Ujeedooyinka guud ee cutubka

Ka dib dhammaadka cutubkan, ardaydu waxay awoodi doonaan inay

- Dareemaan faa'iidada ay leedahay in la ogaado taariikhda qoomiyadaha, shucuubta iyo bulshooyinka.
- Gartaan hantida danta guud dadka kawada dhaxaysa ee lagu adeegto sababta loogu baahday in si taxadar leh loo ilaaliyo ama dhawro.
- Fahmaan in ay muhiim tahay in saboolnimada iyo dib u dhacnimada lala dagaalamo.
- Xuquuqda muwaadiniinta la daryeelo dareenka wadanniyada in ay kobciso.
- Fahmaan calanka qaranka iyo heesta qaranku kaalinta ay ka qaataan wadanniyada in uu kobco ama weynaado.

5.1 Barashada taariikhda & dhaqanka habboon ee qaramada, qowmiyadaha & shucuubta dalku, faa'iidada ay u leedahay kor u qaadista wadanniyada cusub

- Waa maxay faa'iidooyinka laga helayo (ay leedahay) barashada taariikhda & dhaqanka qaramada, qowmiyadaha & shucuubta dalku?

Itoobiya waa dal ay ku noolyihiin quruumo, qowmiyaad, iyo shucuub kala duduwan oo islamarkaana leh dhaqamo iyo luqado kala gadisan. Sidaas awgeed, qorayaasha shisheeye qaarkood ayaa waxay itoobiya ku tilmaamaan inay tahay goob "bandhig-qowmiyadeed", ama masrax, "Muyusiyeem-qowmiyadeed", lagu sheegi karo.

Sharafta qaranimada & madax banaanida dalkan itoobiyaana waa mid ay naftooda iyo dhiigooda qaaliga ah u soo hureen dhammaan qowmiyadaha ka jira dalka.

Haddaba, waxaa dhacda mararka qaarkood in taariikh-qorayaasha shisheeye iyo kuwa dalkuba ay taariikhdaas weyn ee ka dhaxeyso ummadaha dalka Itoobiya, si khaldan wax uga qoraan ama si aanan isku dheeli-tirnayn.

Dhaqamadaas qowmiyadahana wax mudnaan ah lama siin mudooyin badan.

Laakiin, wakhtigan xaadirka ah waxaa dalka ka jira nidaam-dimuqraadiyadeed oo suurta galiyay in dhaqamada qowmiyadaha kaladuwan la siiyo mudnaan (fiiro) gaar ah, oo siku-dheelitiran. Sidoo kalana, waxaa xurmayn siman la siiyay dhammaan dhaqamada qowmiyadaha dalka kuwada nool, islamarkaana waxaa si siman

Wadanniyada

qoraal loogu sameeyaa taariikhda qowmiyadaha & dhaqamadda kala duwan.

Haddii dhabadaa (wadadaa) lagu sii socdana, muwaadin kasta, waxaa ku abuurmi doona dareen cusub oo wadan jacaylnimo. Barashada & darsida haboon ee qowmiyadaha & dhaqamada ay leeyihiin, waxay gacan ka geysan doontaa (xoojinta) dal-jacayl, ama qaran jacaylnimo.

Marka la helo jiil (fac) ay ku dheehan tahay dareen qaran-jacaylna, waxaa la sugi karaa sharafta qaranimo ee dalka. Sidoo kalana, waxay meesha ka saarayaan taariikhda xun ee faqrinimada la xidhiidha ee dalkan Itoobiya lagu bartay.

Layliska 1

Su'aalahan soo socda ardayeey ka shaqeeya.

1. Ku guuriya buugaagtiina shaxdan soo socota ee ku saabsan qowmiyadaha ku dhaqan dalka qaarkood; kadibna idinka oo ka tixraacaya tusaalaha lagu siiyay, buuxiya meelaha banana ee kale.

Tira tax	Magaca-qowmiyada	Luqada ay ku hadasho	Deegaanka ay ku dhaqan tahay
1.	Sidaamo	Af-sidaamo	D/D/Sh/ koonfureed
2.			
3.			
4.			
5.			

2. Si loo dhawro dheeli-tirnaanta taariikheed ee dhaqamada & luqadaha, qowmiyadaha dalka, maxay tahay kaalinta (doorka) kaga aaddan muwaadin kasta?

3. Waa maxay kaalinta aad idinku ku leedihiin, xoojinta dareenka wadani-yadeed?
4. Maxay yihiin dhibaatooyinka aad isleedihiin waxaa lagu tir-tiri karaa oo kaliya dareen wadaninimo ama dareen wadan jacayl? Sheega kuwaas!

5.2 Dhawrista (xurmaynta) sinaanta qaramada, qowmiyadaha & shucuubtu, waxtarka ay u leedahay dhismaha wadanniyada

Jaantuska 5.1. Sinaanta Shucuubta

Wakhtigii nidaamyadii hore taariikhda iyo dhaqamada, qaramada, qowmiyadaha & shucuubta dalkani Itoobiya, wax tixgalin ama mudnaan ah oo lasiin jiray ma jirto.

Sidoo kale nidaamka siyaasadeed, dhaqaale & kan bulshaba wuxu ahaa mid ay la dageen cadaaladaro, iyo gumaysi. Iyada oo ay sidaas ahayd, hadana dadweynaha iyaga oo isku duuban ayay u jilib-dhigeen weeraradii isticmaar ee doonayay inay qaranimada & madaxbanaanida dalka jabiyaan, islamarkaana gumeystaan.

Wadanniyada

Wakhtigan xaadirka ah qowmiyadaha dalku, waxay heleen aqoonsi ay iskood iskugu Maamuli karaan. Waxaa kale oo loo sugay xuquuqda ah in ay kobcin karaan dhaqamadooda, islamarkaana adeegsan karaan luqadahaoga gaar ahaaneed.

Haddaba, maadaama oo ay hada haystaan fursad sinaansho oo ay kaga wada faa'iidayaan karayaan nabadgelyada, horumarka iyo dimuqraadiyada si isku mid ah, ayay hada balan ku galeen inay wada dhistaan bulsho leh dhaqaale & siyaasad saldhig adag yeelata oo isku kalsoon iyadu.

Sidaa daraadeed, si loo sii wado ka midha dhalinta dimuqraadiyada, muwaadin kasta waxaa saran waajibaad iyo masuuliyad u gaar ah sidii arrintaas loo fulin lahaa.

Marka la sugo sinaanshaha-xuquuqeed ee qaramada, qowmiyadaha & shucuubta dalka, waxaa abuurmaysa jacayl qoto-dheer, oo ay dalkooda u hayaan muwaadiniintu.

Muwaadinka markay dal-jacaylnimadu ku weynaato (xoogaysato), wuxuu u hawl-gali doonaa sidii loo tir-tiri lahaa ama loo badali lahaa taariikhda xun ama aragtida xun ee dalka laga haysto ee ah gaajada/faqriga, dagaalada iyo deganaansho la'aanta indhaha caalamka hadhaysay.

Haddaba, si looga midha dhaliyo aragtida & himilooyinka la tiigsanayo la xidhiidha hawlaha dalka laga wado sida horumarka, dimuqraadiyada, Maamulka suuban iyo abuurista (aslixinta) nabadgelyo waarta, waa in qowmiyaduhuna door weyn ay ka ciyaaraan arrintaas iyada ah sidii loo gaadhi lahaa natiijadeeda.

Layliska 2

Su'aalahan soo socda ardayeey kawada xaajooda.

1. Miyaa laga hadli karaa dal-jacayl iyada oon la dhawrin xuquuqda qowmiyadaha? Waayo?
2. Horumarka dalkeenu waa mid ku xidhan hadba sida loo xurmeeyo xaqa & xuquuqaha ummadaha/qowmiyadaha, waayo?

5.3 Dhibaatooyinka/Waxyeelada ay dalka u horseedi karto xafidaad la'aanta qalabyada Adeega guud

Jaantuska 5.2. Xafidaad la'aanta hantida guud

- Sawirkaas kore maxaa idiinka soo baxay.
- Dhibaataada aad ka fahanteen sawirkaas, xalkeedu muxuu yahay?

Dab iyo Biyo

Waxaa jiray Dab iyo Biyo inay si wadajir ah u soo gateen dibi iyo qalabka beera falashada iyaga oo iskaashanaya labadoodu. Hadaba, waxaa dhacday maalin maalmaha ka mida in ay tuugo ka xado dibigoodi ay wada lahayeen Dab iyo Biyo

Wadanniyada

Dhacdadanina waxay ka xanaajisay ninkii Dab. Wuxuuna yidhi isaga oo lahadlaya ninkii “Mudane Biyo, waan ka xumahay in la xado dibigii hantida aynu wada lahayn. Markaas si aan cadawgeena usga aar gudano, waxaan go’aansaday anigu inaan dab qabad siiyo dhamaan kaynta cawska, guryaha iyo dibiga iyo tuugtaba” ayaa u sheegay mudane Biyo isaga oo la socodsiiyaya dareenkiisa.

Biyihiina isagoo la hadlaya mudane Dab, wuxuu ku yidhi “Walaal Dabow maxaad sidan ugu fikiray? Agaa!” miyay kula haboontahay inaad wada gubto daka wax xaday iyo kuwa wanaagsan ee bulshada ka tirsan? Mida kale, wax yaabahan kale ee degaanka dabiiciga ee iyagna aad tidhi dab ayaan sudhayaa ma kula haboontahay? Miyayna ahayn kuwa bulshada ka dhexeeya oo lawada manaafacaadsado? Tuuga waxaynu ku soo heli xeelada kale inaga oo isticmaalayna.

Ma ogtahay in uu tuugu adiga ku soo mari doono, marka u damco inuu cunto karsado? Mase ogtahay inuu anigana isoo mari doono, marka uu u baahdo inuu dhaqdo/xalo/ dharka iyo weelasha. Markaas ayaynu qabandoona si aan sharciga u horgeyno tuugtaas. Xeeladahaas ayaynu ku soo qabanaynaa balse looma baahnaa in aan isticmaalo habab khatar gelinaya hantida danta guud. Markaas sidaas ayuu Dabkii ku dejiyay. Hadaba, runtii iyada oo laga joogo wakhti kooban, markii ay Dab iyo Biyo arnitaas kawada hadlayeen, ayay isla tuugtii dibiga xadday u yimaadeen iyagoo raadsanaya dab ay ku soshaan hilibka iyo Biyo ay iskaga dhaqaan caloosha/uuska dibigii ay qasheen. Halkaasay raggii Dab iyo Biyo iyaga oo isku iljebinaya, islamarkaana hubinaya inay yihiin kuwii tuugta ahaa ee xadday dibigoodii ku qabteea tuugtii. Waxayna horgeyeen sharciga.

Halkaasuuna ninkii Dab isaga oo u bogaya fikirkii uu mudane Biyo soo jeediyay ee lagu qabqabtay xatooyadi dibiga, islamarkaana qiraya inuu khalad ahaa go’aanki hore ee uu isagu qaatay sidii loo soo qaban lahaa tugtaas.

Markaas looma baahnaa cadho shaqsiyadeed oo maamulka dawliga ahna lagu nacayo, islamarkaana la qaado talaabooyin dadka u horseedi kara waxyeelo iyadoo la adeegsanayo xoog, xumaan iyo cid ku xumayn. Arimahaasina, wax uun bay sii murgin karaan.

Waxaa loo baahanyahay inuu muwaadin kasta ka hortago shirqoolada loo maleegayo dalka. Muwaadinka wanaagsani waa kan ka fikira amniga dalka iyo shacabka, islamarkaana ka hortaga ama la dagaalama falalka lidka ku ah horumarka dalka.

Layliska 3

Ka jawaaba su’aalaha soo socda

1. Maxay ahayd fariinta sheekadaasi xambaar sanayd ee ugu muhiim sanayd?
2. Qas-qasaadu waxay murgiso mooyee, nabad ma keento, marka la leeyaay maxaa loola jeedaa?
3. Maxaa loo leeyahay muwadin kasta waxaa ka saran masuuliyad sidii uu uga hortagi lahaa falalka shirqool ee ka dhanka ah dalka?

Hantida guud ee dawlada & shacabka ka dhaxeysa waxaa ka mid ah sida buundooyinka, kaabadaha, Jidadka, Xarumaha korontada laga dhasho, laydhasha-wadooyinka, dhuumaha (qasabadaha) biyaha iyo telefoonada dadweynaha. Hantidanina ma aha mid shaqsi leeyahay, balse waa mid kawada dhaxeysa dhammaan muwaadiniinta dalka.

Wadanniyada

Waxaana lagu dhisay lacag (maal) laga soo ururiyay dadweynaha. Isla dadweynaha ayaa ah kuwa ka faa'iidsanaya adeegyadaas guud.

Sidaas awgeed, waxaa loo baahan yahay in u muwaadin kasta xil iska saaro xafidaada adeegyadan guud ee ummada, islamarkaana u ogaado inay yihiin hanti ummada ka dhaxeysa, oo ay iyadu leedahay. Xafidaad la'aanta hantida dawlada & shacabka, waxay dhibaato ama waxyeelo u geysataa muwaadin kasta oo bulshada ka mid ah. Haddaba, adeegyadani maadaama oo ay yihiin hanti umada kawada dhaxaysa waxaa loo baahan yahay in aan lagu tagrifalin, la lunsanin, ama la xadin. Waana in lawada ilaaliya hantida guud ee ummada/bulshada. Matalan, haddii uu ruux arko iyadoo shaqsiyaad yari ay jajabinayaan, burburinayaan, xadayaan, ama ay israaf ku sameynayaan hantidii ummada, waa in u ka dhiidhiyaa falalkaas oo kale, islamarkaana ka hor istaagaa kuwa burburka iyo xatooyada u geysanaya qalabka, adeega ama hantida ummada. Sidoo kale, waa in loo sheego qaybaha cadaalada ama hay'adaha sharciyada qaabilsan si looga qabto dambiilayaasha wax yeelada u geysanaya hantida dadweynaha, sharcigana la horkeeno.

Layliska 4

1. Maxaa loo jeedaa marka la leeyahay qalabyada adeega guud waa hantida ummada?
2. Miyaan ka reebanaan karaa in aan waxba la inaga waydiinin, inaga oo arkayna iyadoo la burburinayo ama lagu tagrifalayo hantida shacabka ee adeegyada guud?
3. Sheega qaar ka mid ah qalabyada hantida (adeega) guud ee shacabka ee ka jirta goobihiina, sidoo kalena faah-faahiya siyaabaha si habboon loogu xafidi karo.

5.4 Falalka foosha xun ee halis ku noqon kara nabadgelyada & Amniga dadweynaha

5.4.1 Dadaalada in la muujiyo ay tahay si looga hortago ficilada (falalka) xun-xun ee halista ku noqon kara nabada & amniga shacabka

Waxaa jira talaabooyin ama ficilo xun-xun oo halis galin kara nabadgelyada & amniga dadweynaha, islamarkaana la filan karo wakhti kasta. Matalan, ficiladaas xun-xun waxaa ka mid ah sida dadweynaha oo nacaybsho laga dhax-abuuro, qowmiyadaha dalka kuwada noo loo la iska horkeeno, goobaha & gaadiidka dadweynaha oo qarxin iyo burburin loo geysto/lagula kaco, iyada oo la fulinayo siyaasaad ujeeddo maan-gaabnimo leh, geedisocodka baris-barashada oo la carqaladeeyo xasiloonideeda, IWM.

Falalkaas ama ficiladaas foosha xun lihina khasaare mooye wax faa'iido ah oo ay dadweynaha u keenayaan ma jirto.

Sidaas darteed, waxaa muwaadinka wanaagsan looga fadhiyaa inuu ogaado islamarkaana ka hortago ficil kasta oo halis gelin kara amaanka guud ee dadweynaha; anshaxa & masuuliyadu waa astaamaha lagu yaqaano muwaadinka suuban.

Waxyeelada ama dhibaataada ay falalka/ficilada xun-xuni u keenaan dalka iyo dadkaba, ma aha kuwo wakhti kooban oo kaliya ku eg, balse waxay noqon karaan kuwo sii jiitama ama muddo dheer sii socda.

Waxaana loo baahan yahay in laga fogaado ficilada xun. Haddaba, waxaa ruux kasta oo dalkiisa & dadkiisa jecel laga rabaa inuu la tacaalo/ la dagaalamo ficilada foosha xun intii karaankiisa ah.

Wadanniyada

Sidoo kalena, waa in hay'adaha sharciga lala soo socodsiiyaa, cidda samaynaysa ficilada ama falalka noocaas ah.

Layliska 5

Kawada munaaqashooda su'aalahan soo socda

1. Sheega ficilada xun-xun ee aad isleedihiin waxay waxyeelo u keeni karaan dalka & dadkaba, idinka oo koox-koox uga wada xaajoonaya.
2. Qodobeeya, masuuliyada laga rabo muwaadinka si loo cidhib-tiro falalka xun ee khal-khalin kara amniga guud ee dadweynaha.
3. Sidee ayaad u fahanteen, marka aynu leenahay dhibaatooyinka ka dhalan kara ficilada xun xun ma aha oo kaliya kuwa jira mudo kooban, balse waa kuwo sii socon kara mudo-fog?

5.5 La dagaalanka saboolnimada iyo Dib-u-hadhnimada

5.5.1 Waajibaadka laga rabo xukuumadda iyo Muwaadiniinta sidii loo fulin lahaa qorshayaasha horumarka, iyo siyaasada & istaraatiijiyada ku wajahan cidhib-tirka saboolnimada iyo dib-u-hadhnimada

- Waa maxay qorshayaasha horumarineed ee Dawlad-Deegaaneedka Soomaalidu? Ardaydu haka wada munaaqashoodaan!

Marka ficil lagu muujiyo qorshayaasha Horumarineed

Xalka koobaad ee lagu xaqiijin karo dammaanad qaadka-dhuuniga cunnada, islamarkaana lagaga bixi karo faqriga/saboolnimada, waa iyada oo xooga la saaro ka faa'iidaydiga dalaga beeraha & xoolaha nool ee dalka sida ugu haboon.

Xukuumaddu iyada oo haysata taageerada beeralayda & xoolo-dhaqatada dalka ayay salaxday (dajisay) qorshayaal istaraatiijiyadeed oo ku wajahan horumarka. Sidoo kale waxay muujisay talaabooyin kor loogu qaadayo dhaqaalaha dalka oo lagu diirsan karo natiijadooda ilaa hadda. Tanina, waa mid lagu doonayo sidii kor loogu qaadi lahaa heerka nololeed ee beeralayda & xoolo-dhaqatada dalka. Beeralayda dalku iyaga oo ka faa'iidaydiga taakulada-badhitaar ee ay dawladu siiso ayaa waxay awoodeen inay dhul yar oo kooban ka soo saaraan midha kala duwan oo ka baxa beerahaas. Tanina waxay dhaxalsiisay inay si wayn wax uga badalaan xaaladooda nololeed.

Haddii ay qorshayaasha horumar ee dawlada hirgalintoodu sidaa ay ku sii socoto, iskadaa in wax laga badalo heerka nololeed ee bulshada beeralayda dalka, waxaa la gaadhi karaa oo kale in dalkan Itoobiya laga dhigo mid ka mid ah wadamada dakhligoogu yahay kuwa dhaqaale ahaan dhax-dhaxaadka ah muddo wakhti gaaban gudaheeda. Sidoo kale waxaa tan la bar-bar wadaa qorshayaal & istaraatiijiyado waxtar u leh kobaca dhaqaale ee dalka guud ahaan.

Layliska 6

1. Maxaa ugu wacan in natiijo wanaagsan laga gaadho siyaasada horumar ee ku aaddan wax soo saarka beeraha marka laga hadlayo kor u qaadista nololaha dadka beeralayda ah?
2. Barihiina kala hadla arrinta la xidhiidha taakulada badhi taar ee la siiyo beeralayda.

Dawladdu waxay dalka ka hirgelisay qorshayaal horumarineed oo kala duduwan sidii meesha looga saari lahaa saboolnimada iyo dib-u-dhaca la degey ee ay ku caan baxday Itoobiya. Tusaale;

Wadanniyada

qorshayaasha horumarineed ee dalka laga wado, waxaa ka mid ah sida siyaasadaha & istaraatiijiyada horumarinta Miyiga, istaraatiijiyada horumarinta warshadaha iyo istaraatiijiyada kobcinta awooda. Haddaba, haddii aan la joogtaynin hirgalinta siyaasada, istaraatiijiyada iyo barnaamijiyada horumarineed ee horey loo qorshaystay, wax natiijo ah lagama gaadhayo.

Si meesha looga saaro dhibaatooyinka carqabada ku noqday nolasha dadka, waxaa loo baahan yahay in la isbar-bar wado hirgalinta siyaasada & istaraatiijiyada horumarineed ee ku aaddan cidhibtirka faqriga/saboolnimada iyo dib-u hadhnimada magaca xun ku reebtay dalka guud ahaan. Hadal badan iyo rajo la dhawro uun laguma dabar-goyn karo.

Haddaba, qorshayaasha horumarineed si ay u noqdaan kuwo dhamaystiran islamarkaana natiijo wanaagsan leh, waxaa loo baahan yahay marka hore in ay muwaadiniintu yeeshaan dhaqan-shaqo oo wax ku ool ah. Sidaas awgeed, si looga midha dhaliyo himilooyinka la tiigsanayo ee ku wajahan cidhib-tirka faqriga & dib-u-hadhnimada, waa in muwaadin kastaa u ku dadaalaa sidii u shaqada u hayo nooc kasta ha ahaatee, u natiijo wanaagsan uga soo hoyn lahaa. Sidoo kale, waxaa muwaadin kasta la gudboon inuu hawlgalo sidii dalka looga suulin (dabargoyn) lahaa taariikhda xun ee faqrinimada & dib-u-hadhnimada ku aftirsata ee raadka xun ku reebtay dalkeena Itoobiya.

Layliska 7

1. Ardayeey kawada hadla (xaajooda) qodobada aad isleedihiin waxay noqol karaan xal lagaga hortagi karo saboolnimada iyo dib u hadhnimada dalkeena.
2. Waa maxay kaalinta dawlada & shacabka kaga aaddan hirgalinta istaraatiijiyada iyo qorshayaasha loo dajiyay hawlaha horumarka dalka? Kawada munaaqashooda Ardayeey.

5.5.2 Muhiimada Adeeg bixinta Mutadawacnimadu ay u leedahay cidhib-tirka saboolnimada iyo dib u hadhnimada

Jaantuska 5.3. Dhaliyaro dhir/geedo beeris samaynaysa

- Maxaad ka fahmaysaan sawirkan?

Dhaq-dhaqaaq kasta oo xukuumadi ay wado manooqonayo mid laga gaadho natiijadii laga rabay/filayay, haddii aan lagu kabin, ama lagu ladhin adeegyada mutadawacnimo ee ay muwaadiniintu iskood ugu tabarucaan si samafal ahaan ah. Gaar ahaan sida muwaadiniinta dalalka Itoobiya oo kale oo ku dadaalaya sidii looga guuleysan lahaa faqrinimada, islamarkaana raba sidii loo gaadhi lahaa qaninimo, waxaa laga rabaa inay gacan samafalnimo ka geystaan arrintaas iyada ah sidii looga gun gaadhi lahaa.

Samafalnimadu/mutadawacnimadu maaha ficil waxqabad oo ay ka dambeeyaan talooyin iyo awaamiir ruuxa lagu siiyo ama lagu cadaadiyo inuu sameeyo tabaruc, balse waa mid (ficil) ku xidhan isxilqaanka shaqsiyadeed, ama rabitaanka ruuxu/qofku ku doonayo is'ahaantii inuu gacan u fidiyo bulshadiisa haday tahay muruq, maskax iyo maalkiisaba. Matalan, dhalin yaradu waxay agagaarkooda/goobahooda ka samayn karaan tabarucaad mutadawacnimo oo ah inay gacan u fidiyaan caruurta da'yarta walaalahooda ah sidii ay u soo ururinta lahaayeen, islamarkaana uga caawiyaan waxbarashada sida dhinacyada

Wadanniyada

akhriska, qoraalka iyo aqoonta kaleba, si ay natiijo wanaagsan u soo hooyaan ururada samafal ee ka jira goobaha kala duwan waxay samayn karaan is-abaabul ay caawimo ugu fidinayaan dadka taagta daran iyo kuwa foqorada ah ee ku nool deegaanadooda, sida dadka waaweyn ee aan lahayn cid daryeesha, dadka qaba cudurka fayraska HIV/AIDS, dadka ka jiran xaga maskaxda, iyo caruurta agoonta ah ee ay waalidoodu ku leedeen cudurada kala duwan awgeed oo la xanaaneeyo. Sidoo kale ururada samafalku waxay gacan ka geysan karaan sida daryeelista nadaafada bay'ada (deegaanka), la dagaalanka musuq-maasuqa, dhaqanada xun-xun iyo falalka dambiyada. Haddaba, hawlaha kala duwan ee mutadawacnimadu waa kuwo waxtar wanaagsan u leh bulshada dalka. Ka shaqeynta arrimaha samafalka maaha kaliya mid lagu kobcinayo horumarka dalka, balse waa mid isla tusaale wanaagsan noqon karta oo lagu dayan karo.

Laylika 8

1. Maxaa loo jeedaa marka la leeyahay qorshaha horumarin ee aan lagu badhi-taarin kaalmada adeeg fidin ee ay muwaadiniintu ku tabarucaan, natiijadii la rabay lagama gaadhayo?
2. Maxaa awaamiirta dawlada loogu dabaqi waayay hawlaha samafal ee is ahaanta loogu tabaruco?
3. Ardaydu iyaga oo koox-koox ah ha ka wada hadlaan adeegyada samafal ee laga wado goobahoda kadibna warbixinta ha u soo bandhigaan fasalka.

5.6 Muwaadinimada

5.6.1 Waxtarka ay wadaniyada uleedahay xuquuqda muwaadiniinta oo la dhawro

- Xuquuqda muwaadiniinta oo la dhawro waxtar noocee ah ayay hanashada wadaniyada uleedahay?

Muwaadiniintu waa quruxda dal leeyahay. Marka la sugo xuquuqda-muwaadiniinta dal ku nool, waxaa loo baahan yahay inay iyaguna u istaagaan sidii ay uga shaqeyn lahaayeen horumarka iyo wanaaga dalkooda.

Haddii aan la xurmeyn xuquuqda ruux leeyahay lama filan karo dareen dal Jacayl inuu ku abuurmo ruuxaas. Sidoo kale, kama-qayb qaato dadaalada horumarineed ee lagu doonayo in dalka lagaga tir-tiro saboolnimada.

Wakhtigan xaadirka ah waxaa jira dad badan oo si fir-fircoon uga qayb-qaadanaya hawlaha dalka laga wado, maadaama oo hada muwaadin kasta la siiyay (u haysto) damaanad-qaad xuquuqeed oo dastuuri ah.

Dalkana waxaa laga wadaa horumar balaadhan oo maal-qabeenadu hantidooda gashanayaan wadanka. Waxaa jira muwaadiniin dibad (qurbe) jog ahayd oo hada dalka ku soo laabtay oo siyaaba kala duwan horumarka uga qayb qaadanaya. Waxaa kaloo jira aqoonyahaniin iyo xirfadlayaal dalka ku soo noqday iyagoo ka faa'iidayanaya xaaladaha & fursadaha haboon ee dalka ka jira awgeed, aqoontooda uga faa'iidaynaya dadweynaha deegaanada dalka.

Xaaladana waa mid ku tusaysa haddii la dhawro/xurmeeyo xuquuqda bani aadamnimo ee u shaqsigu leeyahay in si tartiib-tartiib ah ay ruuxa ugu abuurmi karto dal jacaylnimo. Qaar ka mid ah astaamaha muujinaya dareenka dal jacaylnimo waxaa ka mid ah;

Wadanniyada

- Dadaal shaqo oo aad natiijo ka soo hoysid.
- Aslixinta dimuqraadiyada & maamulka suuban oo aad gacan ka geysatid
- Arrimaha Deegaanka iyo qaranka oo aad ka qayb-qaadato.
- Sugida amniga oo aad masuuliyad iska saartid.

Layliska 9

Kawada munaaqashooda su'aalaha soo socda;

1. Ruuxa aan xuquuqdiisa la xurmayn dalka qalbiga maka jeclaanayaa?
2. Ruuxa/muwaadinka dalkiisa jecel ficilada u ku dhaqmo 3 ka mid ah sheega.

5.7 Calanka qaranka

5.7.1 Kaalinta calanka iyo heesta qaranku ay ku leeyihiin abuurista wadaniyada

Jaantuska 5.4. Orodyahanada geesiyaasha ee dalka

- Maxaad ka fahanteen sawirka kor ku xusan?

“Heesta qaranka ee shucuubta Itoobiya”

Layliska 10

Su'aalaha soo socda kajawaaba

1. Maxay yihiin fariimaha muhiimka ah ee ay heestu xambaarsantahay?
2. Maxay ka dhigantahay, “weedha leh waxaad tahay xarun dhaqano bilicsan”
3. waa tee weedha faraysa muwaadiniinta ilaalinta sharafta qaranimadooda?

Calanku waa astaan tilmaamaysa dawlada, qaranimada shacabka iyo awooda wadan leeyahay. Sidoo kale, macnaha sharfinta calanku waa mid aynu ku muujinayno jacaylka aan u hayno dalkeena. calanka iyo heesta waxay had iyo jeer ku lamaanyihiin wadaniyada.

Layliska 11

Ka jawaaba su'aalaha soo socda:

1. koox ahaan uga wada xaajooda sida aynu jacaylka dalka iyo shacabka aynu u qabno ugu muujin karo calanka iyo heesta qaranka.
2. ruuxa aan jeclayn calankiisa iyo heesta dalkiisa, miyuu dhihi karaa dalkayga waan jecelhay? kawada hadla.

Wadanniyada

Gunaanadka Cutubka 5^{aad}

Dal jacaynimadu waxay ruuxa/muwaadinka ku abuurantaa marka la dhawro (xurmeeyo) taariikhda iyo dhaqamada qowmiyadaha iyo shucuubta kala duwan ee dalka kuwada dhaqan. Ruux aan ka dheregsanayn taariikhda & dhaqamada dalku leeyahay, wax wadan jacaylnimo la yidhaahdo oo u yeelan karaa ma jirayso.

Maaha barashada taariikhaha iyo dhaqamada qowmiyadaha oo kaliya waxa loo baahan yahay, balse waxaa kale oo la rabaa inuu muwaadinku garto qiimaha ay leedahay xurmaynta/dhawrista la siiyay xuquuqaha-sinaansho ee muwaadiniinta iyo ka qayb-galkooda arimaha dalka laga wado guud ahaan. Dhinaca kale ruuxa/qofka haddii aan laga qaybgalin arimaha dalka, markaas mid meesha taala maaha in la dhaho ama la yidhaahdo ruuxaas dalkaaga jeclaw.

Haddii ficil lagu muujiyo xaqiijinta xuquuqda dadka, waxaa la gaadhayaa markaas in la helo isfahan/ is'afgarad guud oo qaran. Marka la helo isfahan waxaa la helayaa in khayraadka kooban ee dalku leeyahay si siman looga wada faa'iidaysto, iyo waliba in si haboon loo wada isticmaalo hantida adeega guud ee dadweynaha ka dhaxeysa.

Muwaadinka ay dal jacaynimadu ku weynaato nafsad ahaantiisa, wuxuu sameeyaa inuu ka fogaado ficilada ama falalka xun-xun ee amniga dadweynaha dhibaataayn kara. Wuxuuna ku dadaalaa si aynan falal xuni u dhicin. Haddii ay dhacaana wuxuu u hawlgalaa sidii u ula socodsiin lahaa hay'adaha ku shaqada leh.

Muwaadinka waxaa laga rabaa inuu kaalin muhiim ah ka qaato sidii saboolnimada iyo dib u hadhnimada hadda dalku ku sugan yahay looga saari lahaa, islamarkaana loo gaadhsiin lahaa dalka horumar waara. Sidoo kale, haddii qorshayaasha dawliga ah aan la bar-bar wadin ka qayb-galka tabarucaada muwaadiniinta iyo adeega taakulo lagama gaadhayo natiijo wanaagsan oo wax ku ool ah.

Dhammaan muwaadiniinta waxay masuuliyad ka saran tahay inay u istaagaan sidii taariikhda xun ee saboolnimada iyo dib u hadhnimada dhaqaale ee magaca xun ku reebtay dalka looga cidhib-tiri lahaa. Dhidibadana loogu taagi lahaa ltoobiya cusub oo qowmiyaduhu sinaan kuwada noolaadaan.

Ereyada furaha u ah cutubka 5^{aad}

Qaranimada/madaxbanaanida dal:	dalka ka xorta ah faragelinta/saameyn shisheeye
Macaashka dimuqradiyad:	midhaha wanaagsan ee laga dhaxlay dimuqraadiyada
Maamulka suuban:	maamulka ka reeban cadaalad-darada iyo qaraabaysiga
Ficilada xun-xun:	falalka kharbudaad ee halis gelin kara amniga dalka iyo dadkaba
Khayraad:	hantida guurtada iyo tan maguurtada ah

Wadanniyada

Layliska guud ee Cutubka 5^{aad}

I. Akhriya su'aalaha soo socda kadibna, kaga jawaaba weedha saxda ah 'Run' ta aan saxda ahayna 'Been' ku qora.

1. Dalkan Itoobiya waa mid lagu sheego inuu yahay wadan "Masrax-qowmiyadeed", ama "Musiyeeem qowmiyadeed", luqadaha iyo qowmiyadaha kala jaad-jaadka ah awgeed.
2. Barashada dhaqamada iyo taariikhaha qowmiyadaha waa mid ku xidhan aqoonta dhuleed ee dalka.
3. Heesta calanka qaranku waa astaanta dal jacaylnimada.
4. hawlaha mutadawacnimo maaha kuwa kaabaya horumarka dawlada.
5. Astaanta calanka qaranku waa mid tilmaamaysa sinaanta quruumaha, qowmiyadaha iyo shucuubta,

II. Isku aaddi weedhahan ku kala hoos qoran xarfaha 'B' iyo 'T' midba ta ku aboon.

B

T

1. Ficil wax-qabad oo rabitaankaaga ku xidhan	b) Heesta qaranka
2. Calanka qaranka	t) summadda qaranka
3. Astaanta qaranka	j) Tilmaanta shucuubta
4. Dimuqraadi	x) falalka lidka ku ah sumcada iyo hantida dalka.
5. Astaanta axdiga muwaadiniinta	kh) xuquuqda ra'yi dhiibashada
6. Ficilada xun-xun	d) Astaanta dawlad xor ah
7. Dhaqanka & luqadaha	r) Adeega samafal.

III. Meelaha bannaan ee soo socda ku buuxiya erayada ama weedhaha ku haboon.

1. Calanka dawlad-deegaanka Soomaalidu wuxuu ka kooban yahay _____midab.
2. Dadweynaha goob/meel wada degan agabka ama adeega ay si siman u wada isticmaalaan waxaa la dhahaa _____.
3. Luqadda rasmiga ah ee lagaga shaqeeyo xukuumada dawlada deegaanka Soomaalida waa _____.

Wadanniyada

IV. Ka dooro jawaabta saxda ah;

1. Dalkeenu wuxuu xornimadiisa ku ilaashaday;
 - b) xoogiisa ciidan
 - t) istaraatiijiyadiisa dhuleed
 - j) halyaynimada naf hureed ee ubadkeeda
 - x) dhamaan jawaab way noqon karaan.
2. Isku-dheelitirnaan la'aanta qoraal ee taariikhaha qowmiyadaha dalka waxaa u sabab ah;
 - b) dhammaan qoraayaasha taariikhaha oo shisheeye ahaa
 - t) qoraayaasha dalka oo aan qoraal ku samayn taariikhda
 - j) majirto taariikh si khaldan loo qoray
 - x) qorayaasha dalka iyo kuwa shisheeye oo aan xog dhab ah ka haysan taariikhaha qowmiyadaha dalka qaarkood.
3. Cidda looga baahan yahay ilaalinta hantida dawlada iyo dadweynahaba;
 - b) Shacabka oo kaliya
 - t) xooga booliska oo kaliya
 - j) dawlada oo kaliya
 - x) xukuumada iyo shacabka oo is garabsanaya
4. Calanka qaranku waa
 - b) Astaanta madax-banaanida
 - t) xaqijinta midnimada
 - j) summada/calaamada lagu garto dawlada xorta ah
 - x) dhammaan
5. Ruux kasta oo dalkiisa jecel waa
 - b) mid si toos ah uga qayb qaata arrimaha dalkiisa
 - t) mid xurmayn (qadarin) u haya calanka iyo heesta qarankiisa.
 - j) Mid si haboon u maareeya/xafida hantida guud ee dadweynaha
 - x) dhammaan.

V. Jawaabo koo-kooban ka bixiya su'aalahan soo socda;

1. Maxaa muwaadin kasta la gudboon si dalka looga cidhib tiro saboolnimada iyo dib u hadhnimada?
2. Maxay dadku ugu dhiiradaan bixinta kaalmo, ama adeeg samafal?
3. Maxaa loo jeedaa marka la leeyahay, dareenka dal jacaylnimadu wuxuu xoogaystaa oo kaliya marka la dhawro sinaanshaha xuquuq ee muwaadiniinta.
4. sidee baynu u xurmaynaa calanka iyo heesta qaranka.